

REVIEW: TRADUCEREA CA ACT DE CARTOGRAFIE LITERARĂ. TRADO – UN EXPERIMENT POETIC ȘI TEORETIC DE SVETLANA CÂRSTEAN ȘI ATHENA FARROKHZAD

Ștefania MIHALACHE (DRAGOMAN)

Institutul de Istorie și Teorie Literară „G.Călinescu”
G. Călinescu Institute of History and Literary Theory
Personal e-mail: stefi_miha@yahoo.com

TRANSLATION AS AN ACT OF LITERARY CARTOGRAPHY. TRADO – A POETIC AND THEORETICAL
EXPERIMENT BY SVETLANA CÂRSTEAN AND ATHENA FARROKHZAD

The topic of the current article is the poetry volume *Trado* by Svetlana Cârstean and Athena Farrokhzad, a poetic and theoretical experiment that focuses on the concept of translation. In the context of geocriticism having gained a significant scope in the recent years while emphasizing the strong connection between literature and spatiality, it is noticeable that the mentioned translation experiment, although concerned with the language, is mainly an act of “geocreation”, of reciprocal construction of the place where each of the two poets originate from. Most importantly, neither of the two authors has access to the original language of the other’s poems, both of them using a third language, an instrument language which becomes a no man’s language. By means of this language, the two poets create a new map, a utopian map that perfectly fits Bertrand Westphal’s review of geocriticism. The act of translation becomes, thus, an act of literary cartography and it is made possible by the two lyrical voices letting go of their own fixed, original identities.

Keywords: translation, place, geocriticism, poetry, spatiality.

Există un experiment poetic în literatura română recentă, care vine, fără să-și fi propus, în întâmpinarea sau în consens cu domeniul geocriticii, aflat în aerul începutului de mileniu de mai mult de zece ani: volumul tripartit *Trado*, un proiect comun a două poete consacrate în spațiile de proveniență și nu numai: Svetlana Cârstean și Athena Farrokhzad. Volumul a apărut atât în Suedia, cât și în România, în suedeză și, respectiv în română, fiind alcătuit din două părți care conțin poeme traduse reciproc de cele două autoare separate, sau unite, printr-un minieseu despre traducere. Trăsătura particulară a cărții se regăsește în faptul că cele două poete nu au avut acces fiecare la limba originală a textelor celeilalte, astfel încât au filtrat conținutul printr-o a treia limbă – o limbă-instrument – franceza sau, mai rar, engleza.

Proiectul *Trado* se află pe direcția de gândire care

întâlnește o etapă de rearticulare a geocriticii de către însuși părintele ei, Bertrand Westphal, într-un articol din *American Review* intitulat „A Geocritical Approach to Geocriticism”². Aici autorul avansează un punct de vedere critic: „[...] geocriticism couldn’t be universal, as long as the vision of and the representation of places, territories, or spaces diverge from one point on the planet to another”³. Acest fapt repune pe tapet și problema traducerii în condițiile predominanței unei „centralități a Vestului”⁴. Cu alte cuvinte, una dintre problemele pe care Bertrand Westphal dorește să le reformuleze este statutul traducerii în condițiile unei poziții inevitabil (sau insuficient conștientizată) etnocentric și (de cele mai multe ori), fatalmente dominantă din cauza circulației infinit mai mari a limbilor Vestului. Aceste aspecte sunt pe larg dezvoltate de teoreticianul francez în volumul *La*

Cage de Méridiennes. La Littérature et l'art face à la globalisation, autorul avansând soluțiile imaginate, uneori în vecinătatea utopiei, alteori etichetate prin concepte cum ar fi cel al de „identitate-arhipelag”: „It is possible to imagine a dialectics between a center and a periphery, with one struggling to remain in a dominant position, the other endeavoring to refute the legitimacy of the first. It would also be possible to imagine [...] that there are many centers, such as with islands in an archipelago – an identity archipelago – another word for identity-relation rarely cited [...]”⁶.

O relație de identități este ceea ce construiesc cele două poete în volumul lor comun, *Trado*, folosind o limbă-instrument. Impedimentul de a accesa fiecare limba originală a poemelor celeilalte este numai unul aparent, pentru că munca de adâncire a conținuturilor prin descrierea lor în limba-instrument facilitează crearea unui teritoriu comun, cu sensuri noi, care nu sunt minate de imprintrile identității fixe prezente în original. Unul dintre rezultate constă în faptul că, la sfârșitul travaliului creator și re-creator, se poate scrie: „Cred că în poemele tale ar putea exista o casă pentru mine”⁷.

Trado este un proiect bifocal, astfel că relația dintre voci și identități, jocul și negocierea dintre ele sunt mai ușor perceptibile decât în situația unei multiplicități de voci poetice. De asemenea, pe lângă faptul că implică traducerea, relația de identități din *Trado* se așază sub lentila geocriticii și pentru că existența identitară a celor două voci poetice este strâns legată de spațiu și de loc. Poetele reconstruiesc locurile de proveniență, își *traduc* una alteia Botoșani-ul, respectiv, Teheran-ul, pe axa fragilă a Bagarmossen-ului, teren neutru – al treilea spațiu (termenul lui E.W. Soja) – unde se întâlnesc. Traducându-și poemele, Svetlana Cârsteian și Athena Farrozkad realizează un act de „geocreație”, sau, cu termenul lui Robert T. Tally Jr., o „cartografie literară”⁸: „când se lasă seara peste Bagarmossen/ diferențele dintre locul din care ai plecat și cel în care ai venit/ se șterg/ regina nopții strălucește ca nimeni alta în grădina cu porțiță de lemn/ când se lasă seara peste Bagarmossen/ cerul se închide peste noi fără zgomot/ sunt iar pe balconul de la Botoșani/ [...] când dimineața vine peste Bagarmossen/ diferențele se șterg/ [...] Athena aruncă repetitiv untul topit peste oul din tigaie/ la fel de bine ca Mama cândva uleiul încins/ când vine dimineața peste Bagarmossen/ consistența oului e aceeași ca atunci [...]”⁹. O hartă nouă, utopică în sensul lui Westphal, ia astfel naștere, iar pe această hartă punctele Botoșani, Bagarmossen, Malmö, Kandahar sunt conectate direct, legătura dintre ele fiind atât sincronică cât și diacronică. Spațiul pe care harta traducerii îl creează este rizomatic, cu atât mai mult cu cât el se creează nu doar din receptarea vizuală, ci și din cea senzorială. Polisenzorialitatea este, de altfel, alături de multifocalizare și stratigrafie, unul dintre instrumentele cu care geocritica operează, în efortul de a structura deteritorializarea pe care o cere literaturii și artei. Spațiul este reconfigurat prin sonorități și senzații olfactive care fac ca spațiul copilăriei să se prelungească sincron în prezentul poemului, trecutul Botoșani-ului se atașază, prin scurtcircuitul senzorial, prezentului Bagarmossen-ului. Geografia din *Trado*, este o geografie senzorială (*sensuous*

geography, cu termenul lui Paul Rodaway¹⁰).

O altă legătură directă între centri (pentru că noul spațiu cartografic are mai multe zone de centralitate) care intersectează mai multe coordonate ale spațiotemporalității, dar și ale configurației identității este Malmö – Bagarmossen. În cel din urmă nu doar se spală urmele trecerii prin primul centru, dar și o întreagă istorie a cetățeniei de gradul al doilea, într-un poem al subversiunii unei culturi dominante: „dacă iar ai luat rufe mele ca să le speli/ dacă bluza cu flori roșii/ pe care am purtat-o la Malmö/ se învârteste chiar acum în mașina ta de spălat/ alături de bluza cărmizie/ pe care ai purtat-o la Malmö/ atunci pământul acesta/ de sub mașina ta de spălat/ care-ți va aparține ție/ numai când unul dintre ai tăi/ va fi îngropat în el/ îmi aparține acum/ înainte de vreme/ pentru 45 de minute/ și mie”¹¹. Cele două poete nu se tem de un amestec al identităților, de osmoza lor, de fluiditate, intuind că numai prin deteritorializare se poate da curs reteritorializării și se pot destabiliza granițe ale dominanței culturale și politice. De fapt, premisa de la care pornesc în experimentul traducerii este aceea a renunțării la identitățile fixe care le circumscriu unui loc și unei istorii politice, dar și familiale, pentru a le oferi privirii și interpretării celui alt. Primul pas al traducerii este, de fapt, trădarea propriei identități, iar asta le aduce pe cele două poete în postura de surori într-o trădare: „iată-mă/ eroina sunt eu./ soră a mea, mă recunoști?/ trădătoare/ asemenea mie/ de părinți și de țară/ după ochi am știut că ești tu/ unde ai luptat până azi/ când ne-am întâlnit”¹². Trădarea, ca și traducerea, este alunecare din propria identitate, este renunțare, dar nu înaintea unei oglindiri reciproce:

„Când noi două ne întâlnim/își dau întâlnire și mamele noastre/ Mama Athenei spune/ până și cei mai teribili copii își sună mama/ o dată la două zile/ la ora potrivită./ Mama mea spune/ până și cele mai rele fiice își iartă într-o zi mamele/ pentru greșelile lor./ [...] Când noi două stăm față-n față/ în restaurantul ăsta indian din Nord/ preaslăvind șofranul/și tot ceea ce e necunoscut nouă/ tații noștri stau și ei așezați unul în fața celui alt/ au atâtea să-și amintească”¹³.

Subiectivitățile inventariate multiplică percepția asupra locului în care se formează identitățile lirice ale volumului, iar citirea lor se face printr-o metodă stratigrafică, similară metodei din geocritică așa cum o descrie Westphal:

„Because space only exists in its temporal strata, geocriticism will have an archaeological – or better – stratigraphic vocation. This diachronic delving, more or less deep, affects the relationship of the text to the referent: it is the re-presentation occurring a second time that aesthetically captures something that already exists. This „something” could be a realm in its proper sense (the referent available from sensory reality, but it can also be an aesthetic referent (atext, still image or film). In other words, the spatiotemporal stratigraphy in its aesthetic variation can be informed by the extension of an intertextual (or intericonic) chain”¹⁴.

Ceea ce stratifică realitatea fiecăreia dintre cele două instanțe poetice aflate față în față este poemul original pe care, în actul traducerii, cealaltă îl de-stratifică. De aceea este nevoie de precizie în decodarea fiecărui detaliu. Traducerea și trădarea sunt procese echivalente oglindirii și apoi ale renunțării la propria imagine, sub privirea celeilalte: „Suntem două moștenitoare/ bogate/ care se privesc acum/simultan/ în oglinda unui hotel extravagant din Nord/ luxul și trădarea/ nu ne sunt străine deloc”¹⁵. Prin oglindire, identitatea diacronică croită după straturile locului de origine, devine simultanitate, sincronie. Din acest motiv instrumentele traducerii nu pot decât să realizeze corespondențe perfecte, de 1: 1, între cele două locuri, între „acolo de unde vin eu” și „acolo de unde vii tu”. Trădarea nu se poate împlini decât în identificare perfectă cu locul celuilalt, cu textul celuilalt și cu straturile lor onto-socio-istorico-politice:

„eu știu pe de rost tisa, pinul, molidul și bradul./ tu condițiile de producție, /pe mine tatăl meu mă învăța vara tabla înmulțirii./ pe tine, tatăl tău, socialismul./ Fiecare pe scăunelul ei/ sub același soare”¹⁶.

Procedul transunerii este descris și în eseu aflat la mijlocul cărții, cel care leagă tendoanele cele două volume de versuri:

„Actul de a traduce înseamnă să-ți erborizezi vocabularul în căutarea cuvintelor care desemnează coniferele. Și să o faci chiar dacă nu ai învățat niciodată diferența între kungsgran (molid) și tall (pin). Traducerea obligă pomul de Crăciun al unuia dintre tați să-și dea întâlnire cu condițiile de producție ale celuilalt. Ea obligă eșecurile revoluției unuia dintre tați să facă schimb de locuri cu eșecurile revoluției celuilalt tată. Actul de a traduce devine un schimb de lecții paterne. El ajunge, de asemenea, să fie o tranzacție cu avertismente materne. O dezvoltare de strategii fraterne”¹⁷.

Reflecțiile despre traducere aduc mereu în discuție chestiunea originalului. Dinamica volumului de față conferă actului de traducere o cale dus-întors către și dinspre original: gradul de precizie cu care una dintre poete se poate apropia de textul original al celeilalte este invers proporțional cu distanța pe care cealaltă poetă o pune între propria voce lirică și realitatea configurată în „original”. Pentru ca traducerea să fie precisă, identitatea lirică trebuie să se lase pe sine însăși în suspensie. În acest sens, se poate afirma că nu există aici, în jocul acestor două identități, opoziție sau relație de dominanță, ci poate chiar, așa cum își imagina Bertrand Westphal, două identități fluide, care „plutesc” una în locul de formare și de existență al celeilalte. Traducerea este în *Trado* explorare, simetrie și echivalență.

Deși are ca punct de referință instrumentele geocriticii, lectura volumului poate părea să fi evidențiat o perspectivă egocentrică și nu geocentrică. Aceasta este, însă, numai o aparență, pentru că, și poate asta este una dintre caracteristicile singularizante ale cărții, perspectiva egocentrică este, în

Trado, în mare măsura una geocentrică. O lectură a studiului *Spatial Engagement with Poetry*¹⁸, de Heather H. Yeung, apărut în cadrul seriei *Geocriticism and Spatial Literary Studies*, editată de Robert T. Tally Jr., detaliază legătura strânsă dintre poezie și spațiu. Discutând despre poem ca spațiu, poem despre spațiu și poem în spațiu, cu referințe istorico-literare, Yeung subliniază legătura strânsă a acestei forme de artă și a experienței estetice cu spațialitatea, în vreme ce spațialitatea însăși generează afecte: „Contemporary thought strives to make us conscious of the unstable and self-conscious nature of being; spaces of the imagination and of the aesthetic experience vie with the concrete geographical and architectural spaces that make up the physical world. All varieties of space are generative of affect and emotion”¹⁹. În *Trado*, vocile lirice redau și traduc o „ontotopologie” (referință a lui Yeung la termenul lui Peter Sloterdijk), pentru că spațiul/locul determină în cel mai înalt grad identitatea poetică. La fel ca și Westphal, Yeung atrage atenția că, în condițiile globalizării, identitățile (și literare sau poetice) devin flexibile, instabile: „The representation of and enunciating «I» of poetry becomes profoundly unstable, split between possible worlds in both its projected vision and utterance. Not only do we find this in the physical body of the text, through bricolages of poem, language and image, but we also find space, or spaces as the primary influence in poetic form and subject matter”²⁰. În *Trado* flexibilitatea înseamnă oglindirea în celălalt, faptul de a te lăsa privit și de a privi, de a-ți împrumuta senzațiile și de a le prelua pe ale celuilalt, făcând schimb de *locuri* (în sens geografic). Aceasta echivalează cu îmbrățișarea condiției de instabilitate a identității „Eului” poetic care face posibil actul de a traduce și a te lăsa tradus. Ultima, dar nu cea din urmă ca importanță, componentă care descrie relația spațioidentitară din *Trado* este „vocea” poemului. Teoretizată printr-o variantă a *Reader-response theory*, relația dintre vocea „Eului” liric care a scris poemul și vocea ca rostire a celui care citește (sau traduce) poemul este una în care se produce inerent micșorarea distanței dintre cele două identități poetice²¹. Prin rostire este activată trăirea corporalității, identificarea cu corporalitatea celuilalt exprimată prin poem. Nu întâmplător unul dintre cele mai ample și mai semnificative poeme ale volumului este cel semnat de Athena Farrokhzad, care implică ambele voci poetice într-o rostire reciprocă:

„Eu am spus: Acolo de unde vin, murim pentru dușmani străini și pentru trădătorii de la noi, de-a lungul zilelor pe care Istoria nu se obosește să le menționeze./ Svetlana a spus: Acolo de unde vin, talentul nostru înăscut de a muri a făcut din noi niște supraviețuitori./ Eu am spus: Acolo de unde vin, se joacă între noi și istorie tragedia unei răpiri în care nicio sumă de răscumpărare nu poate schimba deznodământul./ Svetlana a spus: Acolo de unde vin, termenul nostru de garanție expiră înainte să ajungem în vitrinele frigorifice”²².

Această rostire creează, continuum-ul identitaro-spațio-temporal care este rezultatul experimentului *Trado*, rezultat

ce arată, în spiritul revizitării geocriticii pe care o practică Westphal posibilitatea existenței unor identități hibride, fluide care scriu (aici prin traducere) într-o *no man's language*²³ care nu este altceva decât limba unui spațiu-arhipelag resituând mica și marea istorie a locurilor pe această hartă deopotrivă reală și imaginară.

Acknowledgement:

Lucrare realizată în cadrul Proiectului *Prezervarea și valorificarea patrimoniului literar românesc folosind soluții digitale inteligente pentru extragerea și sistematizarea de cunoștințe* (INTELLIT), PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0821/Nr .54PCCDI/2018.

Research conducted in the Project *Preserving and Valuing the Romanian Literary Heritage Using Intelligent Digital Solutions for the Extraction and Systematization of the Knowledge* (INTELLIT), PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0821 / Nr 54PCCDI / 2018.

Note:

1. Svetlana Cârstean, Athena Farrokhzad, *Trado* (București: Nemira, 2016).
2. Bertrand Westphal, „A Geocritical Approach to Geocriticism”, *American Review* 27, no. 6 (2016), Project MUSE.
3. Westphal, „A geocritical approach”, 4.
4. Ibid., 5
5. Bertrand Westphal, *La Cage de Méridiennes. La Littérature et l'art face à la globalisation* (Paris: Les Éditions de Minuit, 2016).
6. Westphal, „A geocritical approach”, 5.
7. Cârstean și Farrokhzad, *Trado*, 157.
8. Robert T. Tally, Jr., ed., *Literary Cartographies: Spatiality, Representation, and Narrative* (New York: Palgrave Macmillan, 2014).
9. Cârstean și Farrokhzad, *Trado*, 9.
10. Paul Rodaway, *Sensuous Geographies: Body, Sense and Place* (New York: Routledge, 1994)
11. Cârstean și Farrokhzad, *Trado*, 53
12. Ibid., 19-20.
13. Ibid., 23.
14. Bertrand Westphal, *Real and Fictional Spaces*, trans. Robert T. Tally, Jr. (New York: Palgrave Macmillan, 2011).
15. Cârstean și Farrokhzad, *Trado*, 28.
16. Ibid.
17. Ibid., 79.
18. Heather H. Yeung, *Spatial Engagement with Poetry* (New York: Palgrave Macmillan, 2015).
19. Ibid., 35.
20. Ibid.
21. Ibid., 66-67.
22. Cârstean și Farrokhzad, *Trado*, 139.
23. Ibid., 68.

Bibliography:

- Cârstean, Svetlana, and Atena Farrokhzad. *Trado*. Bucharest: Nemira, 2016.
- Rodaway, Paul. *Sensuous Geographies: Body, Sense and Place*. New York: Routledge, 1994.
- Tally Jr., Robert T., ed. *Literary Cartographies: Spatiality, Representation, and Narrative*. New York: Palgrave Macmillan, 2014.
- Westphal, Bertrand. “A Geocritical Approach to Geocriticism”, *American Review* 27, no. 6 (2016), Project MUSE, 4-5.
- Westphal, Bertrand. *La Cage de Méridiennes. La Littérature et l'art face à la globalisation*. Paris: Les Éditions de Minuit, 2016.
- Westphal, Bertrand. *Real and Fictional Spaces*. Translated by Robert T. Tally, Jr. New York: Palgrave Macmillan, 2011.
- Yeung, Heather H. *Spatial Engagement with Poetry*. New York: Palgrave Macmillan, 2015.